

УДК 821.111 (73)

Т.М. Старостенко

ФЕНОМЕН ІМЕНІ У РОМАНІ ДЖ.Р.Р. МАРТІНА «ГРА ПРЕСТОЛІВ» ЗА ЦИКЛОМ «ПІСНЯ ЛЬОДУ І ПОЛУМ'Я»

Характерною рисою художніх тестів, створених у жанрі епічного фентезі, яка відрізняє їх від іншої нереалістичної літератури, є автономний вигаданий світ, географічно не пов'язаний із існуючою землею реальністю. Цей вторинний світ зумовлює такі специфічні особливості ономастикону, як: формування унікальних груп онімів, притаманих лише творам жанру епічного фентезі; переважна штучність антропонімів, топонімів і зоонімів; унікальність топонімії, що не повторює топонімію реальності нашого світу. При цьому пряма функція імен, що входять до ономастичного простору такого твору, – надання відчуття цілковитої достовірності описаних подій, реальності художнього часу і простору. Окрім того літературний онім, будучи важливим елементом художньої структури, може активно утворювати змістовно-концептуальну та підтекстову інформацію твору. У даному контексті показовим є роман Дж.Р.Р. Мартіна «Гра престолів» (1996 р.) за циклом «Пісня льоду та полум'я».

З ряду творів, написаних у жанрі епічного фентезі, роман Мартіна виокремлюється вже тим, що система номінацій не просто є похідною від загально існуючих власних імен або створеною із апелятивів англійської мови, а значною мірою є побудованою на історичному підґрунті. Таким чином спостерігається тісний зв'язок із міфологією, світовою історією, британською старовиною, минулим Америки, що говорить про алюзивність значної частини елементів ономастичного простору роману.

У рамках дисертаційного дослідження «Ономастическое пространство англоязычных произведений фэнтези и способы его передачи на русский язык» (Северодвинск, 2013) першу спробу характеристики номінативної системи було здійснено О.О. Новичковим,

Т.М. Старостенко, 2014

який розглядає ономастикон роману Мартіна поряд з такими письменниками як Роберт Джордан, Робін Хобб, Патрик Ротфусс. Вибір даних авторів дослідник обумовлює тим, що їх твори «отмечены престижными литературными премиями Locus Award, Nebula Award, World Fantasy Award» [2, с. 3]. При цьому основна увага дослідника зосереджена навколо такого питання як багатомовна свідомість сучасного роману, його підкреслена багатонаціональність та багаторасовість зумовили лінгвістичну своєрідність даних творів. Дослідження виконано у рамках лінгвістичного, не літературознавчого аналізу та з акцентом на особливостях перекладу номінативного матеріалу на російську мову. Повністю позбавлено уваги фрагментарну історичність окремих імен та назв і разом з тим алюзивність створених персонажів, що є носіями даних онімів.

Мета даної публікації – аналіз онімного простору роману Дж.Р.Р. Мартіна «Гра престолів», схарактеризування системи поетонімів у зв'язку з образною системою твору та історичними витоками; також спроба виявлення підтекстового елементу, що міститься у структурі окремих онімів.

Ономастикон роману Дж.Р.Р. Мартіна «Гра престолів» представлений різноманітними номінативними типами і розпадається на три основні семантичні групи – антропоніми, зооніми, топоніми. При цьому всі ці групи є семантично пов'язаними між собою. Так аналіз антропонімів роману неможливо провести не враховуючи той факт, що номінативна система побудована на певній чарунковій єдності, де кожний герой є членом окремого роду, носієм певних родових традицій, що відбиваються на характері персонажа та зумовлюють його вчинки. Так усі персонажі роману діляться на так звані будинки – “Houses”. Ім'я кожного дому зумовлене географічним положенням місця його проживання та звірем, що є водночас і гербом, і тотемом даного роду (див. Т.Н. Старостенко. Тотемні тварини і поетика номінацій у романі Джоржа Р.Р. Мартіна «Гра престолів» за циклом «Пісня льоду і полум'я», 2013 [4]). Так, якщо the House of Stark є «the ancient Kings of Winter» [6, с. 785], то їх родовий будинок відповідно носить назву із семою зими – Winterfell – і розташований на

Півночі. Родинним гербом Старків є «a grey direwolf on an ice-white field» [6, с. 785]. А бастарди на Півночі носять ім'я Snow, тощо. Водночас кожна з цих семантичних номінативних груп також може бути класифікована окремо. Розглянемо кожну з них.

У своїй роботі ми використовуємо класифікацію, запропоновану для розгляду онімів у текстах сучасного фентезі О.О. Новічковим [2, с. 11]. Так топоніми у романі Дж.Р.Р. Мартіна представлені наступними номінативними типами: а) таламоніми – назви окремих приміщень (від грец. *thalamus* «приміщення, кімната»): the Great Hall in Winterfell (служить для прийому гостей та банкетів), the Broken Tower, also known as the Burned Tower (вона колись була найвищою оглядовою вежею), the CRYPTS (гробниця, де захоронені колишні королі Півночі), the Library Tower (бібліотека), the Iron Throne, the Winter Town; б) пілайоніми – назви воріт (від грец. *pylai* «міські брами»): the Hunter's Gate in Winterfell, the East Gate, Vaes Dothrak; в) кіпоніми – назви садів (від грец. *kepos* «сад»): the Glass Garden, the Godswood, Water Gardens (сади для Дейенеріс Таргарієн у подарунок від принца Марона Мартела); г) фруріоніми (від грец. *phrougion* «замок, фортеця») – назви фортець та замків: the Eyrie (замок дому the Arryns), Harrenhall (найвищий замок у Вестеросі), Casterly Rock (замок дому the Lannisters), Dragonstone (колишній замок the Targareyens), Moat Cailin (зруйнована фортеця, яка охороняє один шлях до Півночі), Winterfell (замок дому the Starks), the Dreadfort (замок дому the Boltons), Sunspear (замок дому the Martells), Riverrun (замок дому the Tylles), Castle Black (замок нічної варти біля the Wall), Storm's End (замок дому the Baratheons), Red Keep (резиденція дому the Baratheons), Highgarden (замок дому the Tyrells).

Цікаво, що назва самої вигаданої держави “The Seven Kingdoms” цілковито співпадає із назвою, що використовувалась на території Британії періоду існування семи англосаксонських королівств – Northumbria, Mercia, Wessex, Sussex, Essex, East Anglia, Kent) [Richer John, Saywell John, Spring Earle, Vallery Hugh. *The British Epic*. – Toronto: Clarke, Irwing and Company Ltd. – 1967. – 347 p., p. 13]. У тексті роману функціонують такі поняття як the Wall (стіна, що захищає пів-

нічний кордон Королівства) та The Shivering Sea. Обидві назви є алюзивними. Перша назва є усіченням від історичного валу під назвою Hadrian Wall, друга – семантичною заміною прикметника за моделлю: North Sea (див. [4]). Обидва географічні об'єкти розташовані на карті вигаданого світу Мартіна у тому ж місці, що і їхні британські географічні прототипи, та й сама територія об'єднаних королівств вигаданого світу повністю співпадає з контурами сучасної Великобританії [4].

Суттєву роль у характерології твору відіграють антропоніми. Як ми вже зазначали раніше, система антропонімічних назв невід'ємно пов'язана з зоонімією та топонімією твору, що зумовлено сюжетом роману й складним авторським задумом.

Власне ім'я у Дж. Мартіна є надзвичайно ємким у семантичному плані і виконує ряд важливих функцій: характеризує, оцінює-експресивну, алюзивну тощо. Цікаво, що протягом розгортання дії саги імена деяких власників зазнають кардинальних змін, пов'язаних із поворотами долі їх володарів і зміною їхнього статусу, переходом на нижчий чи вищий рівень, зміною їх соціального чи кастового положення. Як це відбувається з Дейенеріс Таргарієн, яка спочатку із Дені переходить у статус так званої *тхалісі*, а потім Дейенеріс Буревійонародженої, Матері Драконів, а наприкінці – у королівський статус, що включає називання її володаркою тих земель, які були нею відвойовані, і що зазначено вже в інших книгах саги: “Dany” [6, с. 683] > “khleesi” [6, с. 683] > “Dayenerys Stormborn, The Unburned, daughter of dragons, bride of dragons, Mother of Dragons” [6, с. 779] and so on. При цьому кожне нове завойовування додає нову номінацію у її титул, що постійно розширюється: Queen of Meereen, Queen of the Andals and the Rhoynar, and the First Men, Khaleesi of The Great Grass Sea, Breaker of Chains, etc. Історичним прикладом такого розширеного найменування є титули Іоанна Грозного, який із великого князя всія Русі, Володимирського, Московського, Новгородського, перетворюється ще й на царя Казанського, Астраханського, государя Псковського, великого князя Смоленського, Тверського, Югорського, Перомського, Вятського, Болгарського тощо [3].

Схоже перетворення, але зі знаком мінус відбувається із Теоном Грейджоєм (“Theon Greyjoy” [6, с. 15]), який змінює статус спадкоємця свого батька-лорда на статус раба із прізвиськом Stinky.

Ім'я показує походження свого носія, його статус, приналежність до певної території, та його рід чи безрідність. Так, на Півночі бастарди мають прізвисько Snow, у Долині Арен (схід) – Stone (камінь), у Річних Землях (центр) – Rivers (річка), у Штормових землях (південний схід) – Storm (шторм), на Просторах (південний захід) – Flowers (квітка), на Залізних Островах (захід) – Ruks (щука), на Заході – Hill (пагорб), на Півдні – Sand (пісок), на Королівських Землях (схід) – Waters (вода) [6]. Таким чином, прізвище кожного бастарда не тільки говорило про безрідність свого власника, а й вказувало на землі, де останній народився.

Певна частина імен-антропонімів базується на історичному контексті. Автор не лише використовує частину імені історичної фігури, а й створює персонажа схожим на свій історичний прототип, поміщаючи свого героя у схожі соціально-історичні умови, але вже вторинного вигаданого світу. Серед таких імен – Bran Stark, який вміє бачити очима свого лютововка та ворона. Його прототипом є Бран Благословенний, міфічний король Британії, чий ворони, за легендою, до сьогоднішнього дня охороняють Тауер [1]. Здаються невипадковими й імена деяких легендарних королів з династії Драконів, описаних у романі в контексті давноминулого. Серед них – Aegon the Conqueror [18, с. 30], підкорив в свій час the Seven Kingdoms, що є алюзією до Вільгельма Завойовника (William the Conqueror), який підкорив у 1066 Британію [7, с. 25]. А також Mad King Aerys II Targaryen, який також нагадує особистість, що реально існувала – англійського короля Етельреда Безрозсудного [7, с. 27]. Крім цього, характерні прізвиська, які автор дає своїм героям, вже з інших будинків: John the Bastard [6, с. 17, 253]; Tugion, called the Imp (зауважимо, що тут Диявол змінюється на Бісеня, тому що Tugion – карлик) [6, с. 787]. Обидва прізвиська також пов'язані з Вільгельмом Завойовником, який, будучи незаконнонародженим, отримав свою кличку як Вільгельм Бастард, а за круту вдачу пізніше був прозваний Дияволом, подібно до свого батька Роберта II Диявола [7, с. 26]. Іншим прикладом іменних алюзій є ворогуючий із

сіверянами-Старками дім «The Lannisters», що є звуковим обігранням імені Ланкастерів, які ворогували з Йорками, тощо.

Під час аналізу антропонімів О.О. Новичков пропонує наступні схеми створення імен власних у Мартіна, з якою ми цілковито згодні:

1) Антропонічна модель вельможества, яка складається з трьох ланок: гоноративний титул, власне ім'я, прізвище – назва дому: Eddard of the House Stark, Lord of Winterfell; Roose Bolton, Lord of the Dreadfort. Ця модель базується на існуючих у сучасній англійській антропоніміці іменах (Robin, Bethany), але підлягає суттєвій доопрацюванню, доповнюючись зміненими словниковими англійськими іменами (Erryk, Albett) і авторськими іменами-неологізмами (Aemon, Maekar). Усі прізвища цієї моделі мають або внутрішню форму, або збудовані за поширеними англійськими моделями: Cerwyn, Manderly.

2) Антропонічна модель не дворянської більшості населення Вестеросу включає у себе індивідуальні імена без прізвищ або прізвиська: а) індивідуальні імена, які збудовані з дотриманням фонетичних законів англійської мови: Grenn, Pyrar, Quent; б) імена, які утворені з словникових англійських власних імен: Kyra, Joseth; в) гіпокористики: Will, Tom, Cat, Ben; г) прізвиська: Pimple, Toad, Stone Head. Усі прізвиська характеризують зовнішній вигляд або риси характеру героя.

3) Антропонічна модель народу дотракійців охоплює одиничні семантичні двоскладові імена з обов'язковим закінченням на літеру/звук ‘o’ для чоловічих імен і на ‘i’ – для жіночих: Aggo, Drogo, Pono, Itri, Jhiqui. Етимологія та значення імен дотракійців не пояснюється автором [2, с. 13-14].

До схем, запропонованих О.О. Новичковим, хотілося б додати ще одну. Так, у творі представлені номінації, побудовані на основі староанглійського вокабуляру, і які відіграють функцію характеристики персонажу. Яскравим прикладом такого утворення є ім'я королеви Серсеї, що цілком відображає натуру героїні та співвідноситься зі староанглійським *cerse* [8] f (-an/-an) = сучасному *Cress* – any of various plants of the genera *Lepidium*, *Cardamine*, *Arabis*, etc., having

pungent-tasting leaves, що в перекладі на українську – 1) колючий, гострий; 2) гострий, пікантний, ядучий [5].

Зооніміку роману було проаналізовано нами раніше у статті: Старостенко Т.М. Тотемні тварини і поетика номінацій у романі Джоржа Р.Р. Мартіна «Гра престолів» за циклом «Пісня льоду і полум'я» [4]. Виділяємо їх дві основні групи: драконіми (від грец. drakon «дракон») – імена драконів: Drogon, Rhaegal, Viserion та ін. Зауважимо, що імена, які Daenerys дала своїм драконам також відображають їх суть і характер: Drogon (названий на честь чоловіка Дейнеріс, Khal Drogo) – чорний дракон з червоними плямами, він більш довгий, ніж його брати, а також набагато агресивніший; Rhaegal (названий на честь брата Дейнеріс, Rhaegal) – зелений дракон з бронзовими плямами, та Viserion (названий на честь брата Дейнеріс, Viserion) – кривий дракон із золотими плямами [6].

Ліконіми (від грец. lykos «вовк») – імена вовків: Lady (вовк тендітної і ввічливої Санси), Ghost (супутник Джона Сноу), Shaggydog (тварина наймолодшого сина Старків), Summer (лютововк Брана, якого називали літнім дитям), що відображають не стільки характер самого лютововка, скільки натуру їхніх господарів [6].

До інших груп онімів, що не увійшли до попередньої класифікації, ми відносимо хрононіми (назви відрізків часу) та хремотоніми (позначення предметів матеріальної а також духовної культури). Якщо говорити про хрононіми, то автор використовує звичні для нас назви, що не є ані поетонімами, ані неологізмами, при цьому надаючи їм зовсім іншого сенсу. Так пори року у романі представлені лише двома сезонами – зимою та літом, що тривають роками, і ніхто не знає, коли скінчиться наступна зима чи триватиме останнє літо. Літо асоціюється з життям, зима із темрявою та смертю, представленою White Walkers – живими мерццями Білими Ходаками.

До хремотонімів відносимо Залізний Трон (Iron Throne) Семи Королівств як символу влади; брошка десниці короля; клинок із валлійської сталі; книга Лорда Командуючого, де записані усі представники королівського роду і яка дала натяк на зраду Серсеї і що наро-

джений спадкоємець є насправді бастардом; чорний одяг охоронців Стіни the Night Watch.

Таким чином, ім'я персонажа у Мартіна є одним із засобів створення художнього образу, показником соціальної приналежності персонажу, алюзією до історичних фігур і подій реального світу, що є інтертекстом по відношенню до тексту роману. Оними виконують реально-географічну або нейтрально-описову, конкретно-географічну функцію, передають місцевий колорит вигаданого світу та його регіонів. Вони є носіями додаткової інформації й є засобом передачі основної ідеї роману та провідних мотивів твору. Функціонування онімів у тексті дозволяє не лише встановити їх категоріально специфіку, а й визначити стильові характеристики художнього тексту, особливості індивідуального стилю та мови письменника. Вони тісно пов'язані із тематикою твору, ідеологічними поглядами самого автора, часом і простором, які зображені, сутністю створених образів. У цілому семантико-стилістичний потенціал ономастичного роману «Гра престолів» свідчить про широку ерудицію письменника, його глибокі пізнання в області історії та етнографії. Таким чином, вивчення даного твору потребує поєднання методології лінгвістичного та літературознавчого аналізу. Перспективи подальшого дослідження ми бачимо у встановленні стародавніх мов-джерел під час створення вигаданих імен, і таким чином виділення підтекстової інформації, яку несе така номінація; та на основі отриманих результатів визначенні того, як антропонім бере участь у створенні потрібного авторові образу, відтворенні певного колориту.

Література

1. Бран Благословенний [Электронный ресурс]. – Электронные текстовые данные. – Режим доступа : <http://ru.wikipedia.org>.
2. Новиков А.А. Ономастическое пространство англоязычных произведений фэнтези и способы его передачи на русский язык: Автореф. дис. на соиск. учён. степ. канд. филол. наук: 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / А.А. Новичков – ФГБОУ ВПО «Уральский государственный педагогический университет» – Свердловск, 2013. – 23 с.

3. Скрынников Р.Г. Иван Грозный и его время / Р.Г. Скрынников – М.: Знание – 1991. – 64 с.

4. Старостенко Т.М. Тотемні тварини і поетика номінацій у романі Джорджа Р.Р. Мартіна «Гра престолів» за циклом «Пісня льоду і полум'я» / Т.М. Старостенко // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С.Сковороди. Серія «Літературознавство». – Харків: ППВ «Нове слово», 2013. – Випуск 3 (75). – Частина друга. – С. 135-147.

5. Hornby A.S. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English / A.S. Hornby. – New York : Oxford University Press. – 2000. – 1715 p.

6. Martin George R.R. A Game of Thrones / George R.R. Martin – Falkirt, Stirlingshire: Clays Ltd. – 803 p.

7. Richer John, Saywell John, Spring Earle, Vallery Hugh. The British Epic / John Richer, John Saywel, Earle Spring, Hugh Vallery. – Toronto : Clarke, Irwing and Company Ltd. – 1967. – 347 p.

8. The Dictionary of Old English [Електронний ресурс]. – Електронні текстові дані. – Режим доступу : www.lexilogos.com/english/english_old.htm

Анотація

Т.М. Старостенко. Феномен імені у романі Дж.Р.Р. Мартіна «Гра престолів» за циклом «Пісня льоду і полум'я».

Мета даної публікації – аналіз онімного простору роману Дж.Р.Р. Мартіна «Гра престолів», схарактеризування системи поетонімів у зв'язку з образною системою твору та історичними витоками; також спроба виявлення підтекстового елементу, що міститься у структурі окремих онімів.

Матеріалом для дослідження слугували авторські окказіоналізми, представлені антропонімами, зоонімами та топонімами в тексті роману «Гра престолів».

У результаті дослідження проаналізовано систему власних назв, представлених у романі Дж.Р.Р. Мартіна «Гра престолів», простежено їх етимологію, визначено схеми побудови авторських окказіоналізмів, встановлено характер зв'язку онімної семантики із системою персонажів роману й авторським задумом. Представлена унікальна класифікація онімів твору, визначена їх історична складова та підтекстовий елемент.

Під час аналізу доведено, що вибір власного імені є чітко мотивованим і несе конкретні завдання. За допомогою власного імені спостерігається соціальна розмежованість характерів роману, їх належність до окремого табору, певної культури. Ім'я географічно обумовлене і вказує на духовну та мораль-

ну сутність свого носія. Основна частина власних імен є алюзивною і побудована на основі імен історичних осіб минулого Британських островів чи за допомогою лексичного елементу, узятим зі староанглійської мови. Ім'я власне є інструментом створення відчуття реальності подій, що зображуються.

Ключові слова: поетонім, система персонажів, номінативні типи, історичний прототип, під текстовий елемент.

Анотация

Т.Н. Старостенко. Феномен имени в романе Дж.Р.Р. Мартина «Игра престолов» по циклу «Песнь льда и пламени».

Цель данной публикации – анализ онимного пространства романа Дж.Р.Р. Мартина «Игра престолов», характеристика системы поетонимов в связи с образной системой произведения и историческими истоками; также попытка выявления подтекстового элемента, содержащегося в структуре отдельных онимов.

Материалом для исследования послужили авторские окказионализмы, представленные антропонимами, зоонимами и топонимами в тексте романа «Игра престолов».

В результате исследования проанализирована система имен собственных, представленных в романе Дж.Р.Р. Мартина «Игра престолов», прослежена их этимология, определены схемы построения авторских неологизмов, установлен характер связи онимной семантики с системой персонажей романа и авторским замыслом. Представлена уникальная классификация онимов произведения, определена их историческая составляющая и подтекстовый элемент.

Во время анализа доказано, что выбор собственного имени четко мотивирован и несет конкретные задачи. С помощью собственного имени наблюдается социальная разобщенность характеров романа, их принадлежность к отдельному лагерю, определенной культуре. Имя географически обусловлено и указывает на духовную и нравственную сущность своего носителя. Основная часть имен является алюзивной и построена на основе имен исторических личностей прошлого Британских островов или с помощью лексического элемента, позаимствованного из староанглийского языка. Имя собственное является инструментом создания ощущения реальности изображаемых событий.

Ключевые слова: поетонимы, система персонажей, номинативные типы, исторический прототип, подтекстовый элемент.

Summary**T.N. Starostenko. The Phenomenon of Proper Names in the Novel “A Game of Thrones” by George R.R. Martin on “Songs of Ice and Fire Cycle”.**

The purpose of present paper is the analysis of the nominative space of the novel by J.R.R. Martin “A Game of Thrones”, the characteristics of the system of poetonims in a close connection with the system of characters of the book and their historical origin; and also an attempt to identify metatextual element in the structure of some proper names.

The material for the study is author’s nonce words represented by anthroponomy, zoonimy and place names in the text of the novel “A Game of Thrones”.

In the course of our study there has been analyzed the system of proper names represented in the novel “A Game of Thrones” by J.R.R. Martin, there has been retraced their etymology and defined the models of their morphological structure, the peculiarities of semantic meaning of proper names and their role in main characters’ and images’ creation in the novel has been described, their connection with author’s concepts have been established.

The analysis demonstrated that the choice of the proper name is clearly motivated and has a specific task. A proper name shows the social status of a character of the novel, he or she belongs to, their connection to a certain group, a certain culture. Each name is geographically motivated and demonstrates the spiritual and moral nature of personality. The bulk of proper names is allusive and is based on the names of historical figures of the past of the British Isles or built on a lexical item, taken from the Old English language. Name is a tool for creating the feeling of reality of the events depicted.

Keywords: poetonim, the system of characters, nominative types, historical prototype, metatextual element.

УДК 821.161.1-31.09

Н.Н. Ступницкая**СТОЛЫПИН И СТАЛИН ГЛАЗАМИ СОЛЖЕНИЦЫНА**

Проблема исторической причинности постоянно занимала мысли Солженицына. Свидетельством тому служит тот факт, что с конца 1960-х годов лагерная тема отходит в творчестве писателя на задний план. Л.А. Колобаева отмечает эволюцию писательского мировосприятия от преимущественно социальной тематики ранних «крохоток», до всечеловеческих вопросов более поздних. Исследователь отметила «необычный ракурс видения людей и вещей, иной раз резко отстраненный, словно бы инопланетный, позволяющий под новым углом зрения заметить нелепости, абсурд человеческой жизни, в особенности советской» [2, с. 40]. Наиболее значимой, в этом отношении, представляется работа Н. Рутыч [8], содержащая попытку осмысления образа Сталина, основываясь на сравнении двух вариантов романа. По мнению исследователя, первый достаточно полный литературный портрет Сталина появился именно в Круге – 96, когда писатель ввел новые главы «Этюд о великой жизни» и «Император земли».

Справедливой представляется мысль Я.С. Лурье, опровергавшего всемогущество личности государственного деятеля. Главными объектами изображения в солженицынском произведении является творимая людьми история, описываемые события происходят в обществе, основу которого составляют люди. Совершается же история не только и не столько отдельными личностями, сколько крупными человеческими массами. В связи с этим, закономерным представляется вывод исследователя, что ни Гитлер, ни Сталин «не делали историю; не делал ее и Ленин: при всем своем фанатизме он был оппортунистом, следовавшим сперва бунтовщическому напору масс, а потом стремлению страны (и своих братьев по партии) к рыночным отношениям. Огромные средства истребления, оказавшиеся в руках государственных деятелей XX в., не